

بہ نام خدا

روانشناسی شفا

تألیف

شیخ الرئيس حسين بن عبدالله بن سينا

ترجمہ

اکبر دانا سرشت

مقدمہ

دکتر فرید قاسملو

سرشناسه	پروتکل سران صهیون Protocols of The Wise Men of Zion
سرشناسه	ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰ - ۴۲۸ ق. Avicenna
عنوان قراردادی	الشفاء. الطبیعیات. فارسی. برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	روانشناسی شفا/ تألیف حسین بن عبدالله بن سینا؛ ترجمه اکبر داناسرشت؛ مقدمه فرید قاسملو.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات المعی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	۲۴۸ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک	978-600-7658-66-6
وضعیت فهرست‌نویسی	فیپا
یادداشت	چاپ قبلی: انتشارات المعی، ۱۳۸۶ (تغییر قطع).
موضوع	فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴ Islamic philosophy -- Early works to 20th century روانشناسی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴ Psychology -- Early works to 20th century
	نفس Spirit
شناسه افزوده	داناسرشت، اکبر، ۱۲۹۰ - ۱۳۶۸، مترجم
شناسه افزوده	قاسملو، فرید، ۱۳۴۸ - ، مقدمه‌نویس
رده‌بندی کنگره	BBR۵۰۹
رده‌بندی دیویی	۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی	۸۷۹۲۲۹۱

انتشارات المعی

نشانی: بلوار کشاورز، خیابان عبداللهزاده، کوچه زیبا، پلاک ۱۰

تلفن: ۸۸۹۵۳۴۱۱-۰۲۱

روانشناسی شفا

تألیف: شیخ‌الرئیس حسین بن عبدالله بن سینا

ترجمه: اکبر دانا سرشت، مقدمه: دکتر فرید قاسملو

انتشارات المعی

چاپ: شریف ؛ صحافی: آفرینش لیتوگراف: آران گرافیک.

چاپ اول: ۱۴۰۱ شمارگان: ۱۰۰۰

ISBN 978_600_7658_66_6

شابک: ۶-۶۶-۷۶۵۸-۹۷۸-۶۰۰

قیمت: ۶۰۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است

مقدمه

کتاب حاضر، فن ششم از بخش طبیعیات کتاب شفای ابن سیناست که به توسط مرحوم اکبر دانا سرشت به فارسی ترجمه شد و برای چندمین بار به خوانندگان فارسی زبان تقدیم می شود.

از نظر طبقه بندی باید گفت شفا از چهار بخش بزرگ (و به تعبیر خود شیخ الرئیس «جمله») تشکیل شده است. به ترتیب: منطق، طبیعیات، تعلیمات و الاهیات. و جمله طبیعیات خود شامل هشت فن سماع طبیعی، آسمان و جهان، کون و فساد، آثار علوی، معادن و کائنات جو، نفس، نبات و در نهایت طبایع الحیوان می باشد. بنابراین شیخ الرئیس دانش روانشناسی با مابین کائنات جو و علم نبات قرار داده است.

در باره اهمیت، بزرگی و شمول کتاب شفا سخن بسیار گفته شده است و این مقدمه کوتاه نیز جایی برای تکرار این گفته ها نیست. شفا بارها به چاپ رسیده، از آن نسخه های خطی بسیاری باقی مانده و بخش یا بخش های مختلفی از آن به زبانهای گوناگون ترجمه شده است (بهترین گزارش در باره این کتاب را در نوشته مرحوم دکتر یحیی مهدوی می توان یافت: فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا، تهران ۱۳۳۳ شمسی صفحات ۱۲۵-۱۷۴). مرحوم آقا بزرگ تهرانی در کتاب الذریعه (چاپ علی نقی و احمد منزوی، بیروت، ۱۹۸۳، جلد ۱۴، صفحه ۲۰۱) به معرفی چند دستنویس به عبارت خود «منحصر به فرد و با ارزش» این کتاب اقدام نموده اند. و کما بیش در هر کتابخانه ایران که کتاب خطی نگهداری می شود دستنویس یا دستنویس هایی از این کتاب وجود دارد. (از جمله، نک: عبدالحسین حائری، فهرست (نسخه های خطی) کتابخانه مجلس شورای ملی، جلد ۵، تهران ۱۳۴۵ شمسی، صفحات ۳۸۶-۴۰۲ در معرفی ۱۹ دستنویس این کتاب).

در میان بخش های مختلف شفا، بخش نفس آن نیز کما بیش مورد توجه قرار گرفته

است. در سال ۱۹۵۶ میلادی یان باکوش متن عربی این بخش از کتاب را به همراه ترجمه فرانسه آن منتشر کرد. متن عربی همچنین به توسط فضل الرحمان در انگلستان به چاپ رسید و ترجمه لاتین کهنی از آن نیز در سال ۱۵۰۸ میلادی در ونیز به چاپ رسید. یکی از جدی‌ترین کوششها در معرفی این کتاب، به توسط فان ریت انجام شده است. او ضمن چاپ انتقادی جدیدی از این کتاب طی سالهای ۱۹۶۸ و ۱۹۷۲ میلادی کتاب را به همراه مقدمه‌ای که به توسط وریکه در باره نظرات روانشناسی ابن سینا نوشته شده است منتشر نمود. جدیدترین چاپ متن عربی کتاب نیز در دو مجلد در سال ۱۹۸۲ میلادی در پاریس صورت گرفته است. در این چاپ یک جلد به مقدمه و ترجمه فرانسه کتاب و جلد دوم آن به متن عربی اختصاص دارد. در این چاپ پنج دستنویس، به ترتیب: یک عدد متعلق به موزه بریتانیا، یک عدد متعلق به کتابخانه دیوان هند (India Office)، سه عدد متعلق به کتابخانه بودلیان انگلیس و نیز چاپ سنگی تهران ۱۳۰۳ ق مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

در زبان فارسی رویکردی به آراء ابن سینا در مورد روانشناسی با پژوهش‌های مرحوم علی اکبر سیاسی آغاز می‌شود. کتاب او با عنوان علم النفس ابن سینا و تطبیق آن با روانشناسی جدید، چاپ تهران ۱۳۳۳ شمسی یکی از نخستین کوششها برای تطبیق آراء ابن سینا با روانشناسی جدید به شمار می‌رود.

طی دو - سه دهه گذشته، افزوده شدن درسی با عنوان علم النفس به دروس رشته روانشناسی در دانشگاه‌های کشورمان باعث شد توجه به آراء ابن سینا در این زمینه جدی‌تر شود و این توجه باعث شد کمابیش ادبیات چندی در این زمینه تولید شود (از جمله آن‌ها کتاب علم النفس از دیدگاه دانشمندان اسلامی و تطبیق آن با روانشناسی جدید، تألیف حسن احدی و شکوه السادات بنی جمالی، تهران ۱۳۶۳ شمسی می‌باشد).

مرحوم دانا سرشت چاپ نخست از ترجمه خود از کتاب النفس شفا را در سال ۱۳۱۸ شمسی انجام داد. پس از این تاریخ این کتاب چهار بار (به ترتیب سالهای ۱۳۳۱، ۱۳۴۸، ۱۳۵۲، ۱۳۶۳ شمسی) به چاپ رسیده است. (نک: محسن ناجی نصرآبادی، فهرست کتاب‌های فارسی شده چاپی از آغاز تا سال ۱۳۷۰، مشهد ۱۳۸۰ شمسی، جلد ۱

بطور کلی باید گفت تئوری و شئون مربوط به آراء ابن سینا در مورد نفس را می‌توان به گزاره‌های چندی تبدیل و احصاء نمود. از جمله آنها آنکه در نظر شیخ نفس کمال بدن می‌باشد، نفس همزمان با تن (بدن) پدید می‌آید، اما پس از مرگ به بقای خود ادامه می‌دهد. کوشش ابن سینا در زمینه اثبات «هستی» نفس نیز جالب و ستودنی است و بخش بزرگی از آراء او را شامل می‌شود. در مقام روابط درونی بدن انسان نیز، استکمال نفس و لوازم این استکمال از جمله این مباحثند. شیخ‌الرئیس همچنین به بحث مستوفایی در باره حواس بدن انسان و رابطه آنها با یکدیگر برای این استکمال می‌پردازد.

در مقام مقایسه، می‌توان آراء ابن سینا در مورد روان را با چند تن از پیشینیان او مقایسه نمود. آنچه ابن سینا در فن ششم طبیعیات شفا در باره نفس آورده است به مراتب از آنچه ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی در «القول فی النفس المختصر من کتاب ارسطو و فلاطن» و «کلام الکندی فی النفس مختصر و جبر» آورده مفصل‌تر و مشروح‌تر می‌باشد. در این میان البته باید به آراء فارابی نیز اشاره نمود. آراء فارابی را می‌توان حد واسط بین آراء ابن سینا و کندی دانست که از کلام کندی مفصل‌تر، اما از نوشته ابن سینا قلیل‌تر است. اما گفتنی این که هر سه این فلاسفه اسلامی در ارائه نظر اتحاد بین نفس و بدن کما بیش ادامه دهنده راه ارسطو به شمار می‌روند.

نگاه تاریخی به مقوله «علم» و اصولاً بررسی «تاریخ علم» نشان می‌دهد نوع بشر هرگاه از درک صحیح و معقول دانش عاجز شده رو به سوی شبه علم و سطحی‌گرایی علمی آورده است. به نظر نویسنده این سطور آنچه امروزه، طی سالهای پایانی دهه هفتاد شمسی و نیمه نخست دهه هشتاد تحت عنوان «عرفان آمریکای لاتینی» در قالب ترجمهٔ پرفروش بعضی نویسندگان این سرزمین‌ها به جوانان ایرانی ارائه می‌شود، عملاً چیزی فراتر از عرفان ایرانی که در آثار سنایی، عطار و مولوی قرن‌ها پیش از این ارائه شده است نیست. با کمی دریغ، باید گفت شاید اگر امکان درک درستی از پایه‌های عرفان ایرانی در اختیار جوانان قرار می‌گرفت این چنین شاهد استقبال جوانان از میراث خود آنان که به زبانی دیگر در اختیار آنان قرار می‌گیرد نبودیم. با این نتیجه‌گیری، باید به همت

انتشارات المعی آفرین گفت که فرصت انتشار جدیدی از ترجمه‌ی فارسی کتاب النفس ابن سینا را پدید آورده است. مطالعه این کتاب برای دریافت عمیق و ریشه‌ای از رابطه نفس با بدن که لازمه شناخت پایه‌ای از عرفان ایرانی است لازم، و بلکه واجب است.

فرید قاسملو

عضو گروه تاریخ علم

بنیاد دائرة المعارف اسلامی.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱: فهرست مطالب مقدمه مترجم

۱۵	■ مقام شامخ ارسطو
۲۳	■ نظری به تاریخ زندگی ابن سینا
۲۷	■ مقایسه بین علم النفس ارسطو و علم النفس شفا
۳۳	■ مدارك كتاب شفا
۳۷	■ مقام علمی فروغی و خدمت او بفرسفه
۴۱	■ انتقاد بكتاب روانشناسی آقای دکتر سیاسی
۴۴	■ مشکلات ترجمه كتاب
۴۸	■ روش مترجمان در ترجمه
۵۰	■ سبب ترجمه این كتاب
۵۷	■ دسته‌های فلاسفه در اسلام

۲: فهرست مطالب كتاب روانشناسی شفا

فن ششم از روانشناسی شفا

۵۹	■ فن ششم از طبیعیات
۵۹	■ - اشاره‌ای بعنوان شفا
	■ - نبات و حیوان مرکب از دو چیز هستند: جان و تن و چرا شناختن جان بر
۵۹	■ شناسائی تن مقدم است
	■ - چرا باید مجموعاً از نفوس حیوانی و نباتی و انسانی در يك كتاب بحث شود
۶۰	
۶۱	■ - آیا شناسائی تن بر شناسائی جان مقدم است یا بالعکس

- فصل اول در اثبات وجود نفس و بیان حقیقی آن از نظری که نفس است ۶۳
- - در اثبات وجود نفس ۶۳
- - در تعریف نفس ۶۳
- - اگر نفس را کمال بدانیم بهتر است تا اینکه صورت و قوه بدانیم ۶۴
- - در تقسیم کمال بکمال اول و بکمال دوم ۶۸
- - اشکال اول ۷۰
- - در اشکالاتی که بتعریف نفس شده و پاسخ آن ۷۰
- - در اشاره‌ای دقیق بوجود نفس و اینکه روان آدمی مادی نیست ۷۲
- - تلخیص فصل اول بطور اجمال بقلم مترجم ۷۴
- فصل دوم در یادآوری اقوال قدماء در حقیقت نفس و نقض گفتار ایشان ۷۷
- - قدماء از چهار راه در پی شناختن جان رفته‌اند ۷۷
- - دلیل آن دسته از قدماء که از راه حرکت نفس را شناخته‌اند ۷۷
- - دلیل آن دسته از قدماء که از راه ادراک نفس را شناخته‌اند ۷۸
- - دلیل آن دسته از گذشتگان که از راه حیات در پی شناسائی نفس رفته‌اند ۷۸
- - در نقض روش و شکستن دلائل قدماء و بدین دلیل حرکت نقض می‌شود ۷۹
- - در ابطال عقیده فیثاغورث ۸۲
- - در ابطال عقیده انبیاذقلس ۸۳
- - در ابطال عقیده آنانکه نفس را تألیف بین عناصر دانسته‌اند ۸۵
- فصل سوم در اینکه نفس جوهر است ۸۷
- - در اثبات اینکه مزاج علت استعدادی برای افاضه نفس بر بدن است و نفس ۸۷
- - علت مبیّه مزاج و مانع فساد آن است ۸۷
- - در اشکال بعقیده مذکور و پاسخ آن ۸۸
- - در سلطه نفس بر بدن و اشاره‌ای دقیق بر غیر مادی بودن روح ۹۰

- فصل چهارم در بیان اینکه اختلاف کارهای نفس از جهت اختلاف قوای آن است ۹۳
- - شدت و ضعف سبب اختلاف قوا نخواهد شد ۹۳
- - اختلاف فعل و عدم فعل و اختلافات افعالی که در يك جنس شریکند موجب اختلاف قوانینست. ۹۴
- فصل پنجم در شمارش قوای نفس ۹۹
- - نفس نباتی دارای سه قوه است غذایی، نامیه، مولده. ۹۹
- - نفس حیوانی هم دارای دو قوه است قوه محرکه و مدرکه و هر يك از این دو قوه دو قسم می باشند. ۱۰۰
- - در تعریف حواس ظاهره ۱۰۱
- - در تعریف قوای باطنه ۱۰۲
- - در تعریف قوه متخلیه ۱۰۳
- - در تعریف قوه واهمه ۱۰۳
- - در تقسیم قوای نفس ناطقه و قوه عالیه و عامله ۱۰۴
- - همه قوای انسان باید از عقل نظری پیروی کنند ۱۰۵
- - کار قوه نظریه ۱۰۶
- - قوه بسه معنی اطلاق می شود. ۱۰۶

مقاله دوم

- فصل اول در تحقیق قوای منسوبه بنفس نباتی ۱۱۱
- - تعریف قوه غذایی ۱۱۱
- - تعریف قوه نامیه ۱۱۲
- - عقیده یکی از حکما راجع بقوه غذایی و ابطال آن ۱۱۴
- فصل دوم تحقیق در اصناف ادراکات بشری ۱۱۷
- - مراتب تجرید و تعریف اقسام آن ۱۱۷
- - راه تجرید حس ۱۱۸

- - طرز تجرید قوه خیال ۱۱۸
- - طرز تجرید قوه واهمه ۱۱۹
- - طریقه تجرید عقلی ۱۱۹
- - حقیقت محسوس چیست ۱۲۰
- - در نقل قول ذیمقراطیس و دسته‌ای از طبیعیون مبنی بر نفی کیفیات محسوسه ۱۲۰
- - عقیده دسته‌ای از فلاسفه در ادراک و ابطال آن عقیده ۱۲۲
- - بدون آلات حس احساس محال است ۱۲۳
- - اتحاد حس کننده با حس شونده ۱۲۴
- - فصل سوم در حس لمس ۱۲۵
- - حس لمس از تمام حواس برای حیوان لازم‌تر است و اولین حسی است که وجود می‌یابد ۱۲۶
- - آیا حس و حرکت فرقی هم‌دیگر می‌باشند یا آنکه ممکن است قوه حس باشد و حرکت نباشد ۱۲۶
- - چه اشیائی قابل لمس هستند ۱۲۶
- - فرق بین محسوس بالذات و محسوس بالمرض ۱۲۷
- - اولین خاصیت لمس ۱۲۸
- - دوم خاصیت نفس ۱۲۹
- - خاصیت سوم لمس ۱۳۰
- - فصل چهارم در ذائقه و شامه ۱۳۳
- - انواع طعوم ۱۳۴
- - در حس شامه و اینکه شامه انسان از شامه دیگر حیوانات ضعیفتر است ۱۳۵
- - آیا هوا به بو مستحیل می‌شود یا اینکه اجزاء جسم دارنده بو بتوسط هوا بشامه می‌رسد یا اینکه بو خود بطرف شامه می‌آید ۱۳۶

- - عقیده ابن سینا در حقیقت بو. ۱۳۷
- فصل پنجم: در حس شنوائی ۱۴۱
- - در شناختن حقیقت صوت ۱۴۱
- - صوت بدون احداث حرکت وجود نمی یابد ۱۴۲
- - جمعی از حکماء صوت را حقیقتی غیر از حرکت نمی دانند ۱۴۲
- - آیا صوت وجود خارجی دارد یا آنکه تابع حرکت است ۱۴۳
- - جواب اشکال مذکور ۱۴۴
- - حقیقت صدا (بازگشت صوت) چیست؟ ۱۴۵

مقاله چهارم در حواس باطنه

- فصل اول در حواس باطنه ۱۴۹
- - تعریف حس مشترك ۱۴۹
- - دلائل ما بر وجود حس مشترك ۱۵۰
- - فرق میان حس مشترك و خیال و ذکر دلائل آن ۱۵۱
- فصل دوم قوه مصوره ۱۵۵
- - تعریف قوه مصوره ۱۵۵
- - در مواقیکه نفس قوه متخیله راتحت تصرف خود قرار می دهد ۱۵۷
- - در حقیقت وحی و اینکه قوه مصوره صورت فرشته رامی آفریند ۱۵۸
- - خاطره های بشر معلول چه علتی است ۱۵۹
- - چرا دسته ای از خوابها صحیح است و بتعبیر احتیاج ندارد و دسته ای نیازمند به تعبیر است ۱۶۰
- - مردم دروغگو کمتر خواب راست می بینند ۱۶۱
- - در اینکه باری تعالی عالم بجزئیات می باشد ۱۶۲
- - چه دسته از مردم بیشتر خواب راست می بینند ۱۶۴
- - چرا نوع حیوان بخواب می رود. ۱۶۵